

УДК 316.614.5.316.258 (045)

І. В. Литовченко, К. А. Королюк

ОСОБЛИВОСТІ ДИСФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Національний авіаційний університет;
litwanau@gmail.com; ORCID iD: 0000-0002-5054-5653

Анотація. у статті розглянуто сутність та зміст поняття дисфункціональності інститутів соціалізації, а також здійснено соціально-філософський аналіз особливостей функціональності інститутів соціалізації молоді в умовах розвитку сучасного українського суспільства. Показано, що дисфункціональність інститутів соціалізації зумовлена активними трансформаційними процесами в українському суспільстві, у тому числі й глобалізаційними, що позначаються на переоцінці цінностей, зміні світоглядних орієнтацій та інтересів тощо. На основі здійснення соціально-філософського аналізу встановлено, що наслідками дисфункціональності соціальних інститутів у сучасному українському суспільстві є порушення процесу соціалізації та виникнення девіантної поведінки молоді.

Ключові слова: функція, дисфункціональність, соціальний інститут, соціалізація, молодь, девіантна поведінка.

Вступ

Важлива роль у забезпеченні та підтримці функціональності суспільства як соціальної системи належить соціальним інститутам. Соціальний інститут – це своєрідна форма людської діяльності, заснована на чітко розробленій ідеології, системі правил і норм, а також розвинутому соціальному контролю за їхнім виконанням. Соціальні інститути підтримують соціальні структури і порядок у суспільстві. Важливо зауважити, що зміни в одному суспільному інституті відображаються на збалансованій функціональності іншого. Значення соціальних інститутів полягає в тому, що взаємодія різних інститутів утворює єдину соціальну систему – суспільство.

Основним призначенням і важливою функцією соціального інституту є задоволення тієї або іншої суспільної потреби. Але процеси, що відбуваються в суспільстві, змінюють потреби як окремих індивідів, так і цілих соціальних спільнот, що логічно обумовлює зміни у характері відносин соціальних інститутів із соціальним середовищем. У випадку, коли функції соціальних інститутів порушуються або не виконуються, виникає явище дисфункціональності соціальних інститутів, що може призвести до процесу дестабілізації суспільства.

Процеси дисфункціональності інститутів соціалізації можуть впливати на особистісний розвиток молоді, обумовлюючи його дестабілізацію, а також виникнення і поширення проявів девіантної поведінки в суспільстві. Причини виникнення девіантної поведінки молоді необхідно шукати, в першу чергу, в структурі та характері взаємовідносин із суспільством, у проблемах впливу та взаємозв'язку тих соціальних чинників, агентів, механізмів, що відіграють вирішальну роль у процесі становлення та розвитку особистості (Литовченко, 2011: 8).

Важливо зауважити, що у вітчизняній науковій думці відчувається брак соціально-філософських досліджень щодо причин, особливостей та наслідків дисфункціональності інститутів соціалізації в процесі виникнення девіантної поведінки молодого покоління. Зокрема, потребує філософського осмислення дисфункціональність інститутів соціалізації, що виявляється в порушенні та невиконанні ними виховної, інформаційної функцій,

функції соціального контролю і дозвілля. Ці обставини істотно актуалізують необхідність соціально-філософського дослідження такої соціальної проблеми, як явище дисфункціональності соціальних інститутів сім'ї, системи освіти та виховання, груп рівних і мас-медіа в процесі соціалізації й виникнення девіацій серед молоді, узагальненого і систематизованого взаємозв'язку можливих її виявів.

Мета і завдання

Метою даної статті є соціально-філософське осмислення явища дисфункціональності соціальних інститутів у процесах соціалізації та виникнення проявів девіантної поведінки молоді в сучасному українському суспільстві.

Методологія дослідження

Аналіз особливостей дисфункціональності інститутів соціалізації молоді ґрунтується на засадах комплексного застосування методологічних підходів і методів соціально-філософського дослідження. Основними методологічними засобами дослідження феномену дисфункціональності інститутів соціалізації стали соціокультурний і системний підходи в їхній діалектичній єдності. Структурно-функціональний метод дав можливість здійснити цілісний аналіз протікання процесу соціалізації під впливом соціальних інститутів та виявити їхню дисфункціональність як чинника виникнення і поширення соціальних відхилень у молодіжному середовищі. Компаративний метод дозволив з'ясувати й дослідити спільні дисфункції різних інститутів соціалізації. Принцип взаємозв'язку використано для встановлення взаємозв'язку між дисфункціональністю інститутів соціалізації та виникненням девіацій серед молоді. Теоретичний аналіз функціональності інститутів соціалізації в процесі формування світоглядних установок та поведінки молоді заснований у роботі на принципі єдності історичного й логічного.

Результати

Дослідженню особливостей процесів функціонування соціальних інститутів присвячені праці представників філософських, соціологічних, економічних, юридичних, історичних та інших наук. Історичні витоки наукового осмислення соціальних інститутів започатковані в дослідженнях

різноманітних форм історично сформованої організації соціальної діяльності людей О. Конта та Г. Спенсера, що справедливо вважаються засновниками інституційного підходу. Саме вони здійснили спробу наукового пояснення сутності та ролі соціальних інститутів, а також процесу їхнього упорядкування в соціальній структурі суспільства (Ефимова, 2013). Важливий внесок у розвиток теорії інституціалізації суспільства зробили наукові розробки П. Бергера, М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Веблена, Т. Лукмана, В. Добренькова, Т. Заславської, С. Кірдіноюї С. Фролова, які здійснили концептуалізацію процесів інституціалізації в межах структурно-функціонального підходу. В середині ХХ століття у світовій науковій думці дослідження особливостей функціонування соціальних інститутів набувають особливого значення, що вплинуло на появу і розвиток ідей неонституціоналістів (Дж. Марч, Д. Найт, Д. Норт, Дж. Олсен, Р. Патнем, Б. Рован та ін.), які пропонують розглядати соціальні інститути як стійкі практики соціальних взаємовідносин, що затверджуються в соціокультурних нормах і структурах (формальних і неформальних) і визначаються соціокультурними контекстами. Неонституціоналізм спирається на принцип «методологічного індивідуалізму», що визнає реально діючими учасниками соціального процесу саме індивідів, а не групи та організації (Норт, 2000: 55). Узагальнений варіант нової інституціональної теорії був розроблений у низці досліджень Д.Норта, в яких провідною є концепція інститутів та інституціональної динаміки.

Особливості процесу соціалізації та девіантності людини, що обумовлюються соціальними чинниками, розглядаються у працях відомих представників різних галузей наукового знання: Е. Берджеса, А. Гжегорчик, Е. Гофмана, Е. Дюркгейма, Л. Козера, А. Коена, Р. Маккея, Р. Мертона, Е. Сатерленда, Т. Шибутані, К. Шоу та ін.

Аналізуючи здобутки вітчизняної наукової думки з проблем становлення особистості на основі критерію інститутів соціалізації, можна зробити висновок, що особливості впливу сімейного оточення на становлення особистості, її стосунки з батьками та іншими родичами розглянуті в дослідженнях М. Алексєєвої, В. Єрмакова, В. Заслуженюка, Т. Комарової, С. Кондратьєвої, О. Любарської, М. Осьмак, Л. Синютки, О. Старовойтенко, С. Хоружого; впливу системи освіти та виховання – А. Алексюка, Ю. Бабанського, Л. Зюбіна, О. Киричука, А. Фурмана та ін.; особливості впливу неформального оточення – С. Белічевої, М. Бобневої, І. Гояна, К. Лаврової, Ф. Махова, Л. Новікової, І. Полонського (Литовченко, 2011: 4), Ю. Яковенка та ін. Питанням особливостей розвитку, процесів соціалізації, поведінки і соціальної діяльності молоді присвячені наукові дослідження О. Балакіревої, О. Бандурки, В. Вашкевича, О. Вишняка, О. Волянської, Л. Дротянко, О. Злобіної, М. Лукашевича, Н. Максимової, Н. Паніної, В. Пилипенка, О. Яременка та ін.

Обговорення

Молодь є відкритою соціальною системою, що залучена в різноманітні соціальні взаємозв'язки та взаємодії, які існують у суспільстві. Сьогодні соціалізація молоді відбувається в досить складних умовах, пов'язаних із особливостями трансформації сучасного українського суспільства, що супроводжується, зокрема, процесами поглиблення соціально-економічної нерівності та кризою основних інститутів соціалізації. Як наслідок, виникають та набувають дедалі більшого поширення такі проблеми, як зростання рівня насильства, наркоманії, алкоголізму, ігроманії, безробіття серед молоді, а також соціального сирітства та безпритульності.

Важливу роль у процесі формування й розвитку особистості займають інститути соціалізації, до яких належать ті соціальні системи та групи, які виступають своєрідним транслятором соціального досвіду і в яких особистість засвоює певну систему норм, цінностей та правил. Основними інститутами соціалізації молоді в інформаційному суспільстві є: сім'я, система освіти і виховання, неформальні групи і засоби масової інформації.

Інститути соціалізації виконують низку специфічних і загальних функцій у суспільстві: налагодження, закріплення та відтворення суспільних відносин; виховання, що передбачає процес формування особистості, її моральних і соціальних якостей, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку; регулятивну функцію, що проявляється в регулюванні відносин між членами суспільства шляхом вироблення норм, правил, зразків і стандартів поведінки; інтегративна функція, що передбачає процеси об'єднання, взаємозалежності та взаємовідповідальності своїх членів; передача соціального досвіду та культури суспільства; інформаційно-комунікативна, що проявляється в обміні й поширенні інформації в межах інституту соціалізації та між іншими соціальними інститутами. У такий спосіб, інститути соціалізації навчають людей прийняти у суспільстві нормам та зразкам поведінки, а також здійснюють соціальний контроль за тим, наскільки глибоко і правильно ці норми та зразки поведінки засвоєні особистістю.

Сьогодні соціалізація молоді відбувається в досить складних умовах, пов'язаних із, по-перше, трансформацією пострадянського українського суспільства, що, в свою чергу, супроводжується процесами поглиблення соціально-економічної нерівності, а також з особливостями дисфункціональності основних інститутів соціалізації: сім'ї, школи, референтних груп, мас-медіа тощо. В умовах стрімких глобалізаційних процесів наростає поляризація світу, відбувається деіндустріалізація, зростає безробіття та бідність, посилюється розрив між багатими і бідними, погіршується стан довкілля тощо (Орденів, 2018: 55). Саме тому важливим і актуальним залишається питання превенції соціальних проблем серед молоді (United Nations, 1996) в умовах розвитку сучасного суспільства.

Стан сучасного українського суспільства, що характеризується зростанням маргіналізації та відсутністю сталої системи цінностей, позбавляє молодь певних ціннісних орієнтирів, правил і норм поведінки, якими б мала керуватися людина в процесі становлення та розвитку особистості, що позначається на процесах її соціалізації і може стати чинником виникнення девіацій. Традиційні інститути соціалізації історично склалися стихійно, а їхні функції часто змінювалися і накладалися одна на одну. Тобто всі вони є поліфункціональними, а нормативи та вимоги, що висуваються до них, не завжди відповідають їхнім реальним можливостям. Крім того, кожен із цих інститутів перебуває в процесі складної і суперечливої еволюції. Так, наприклад, здійснення соціально-філософського аналізу особливостей функціонування інститутів соціалізації в умовах розвитку сучасного суспільства дозволяє сформулювати такі тези:

- аналіз функціональності сучасної української сім'ї як важливого інституту соціалізації молоді свідчить про порушення та невиконання виховної, комунікативної, рекреативної, регулятивної функцій, що призводить до негативних наслідків у соціалізації і виникнення девіацій. Основними факторами порушення сімейних функцій є: соціально-економічні (обумовлені рівнем розвитку соціально-економічної сфери суспільних відносин, рівнем життя та матеріального благополуччя населення, а також ефективністю соціальної політики держави), соціокультурні (пов'язані з основними тенденціями в культурному розвитку суспільства та у сфері сімейно-побутових відносин, а також із характером внутрішньосімейних цінностей), психофізіологічні (обумовлені станом психологічного та фізичного рівня здоров'я членів сім'ї, загальним мікрокліматом і характером міжособистісних відносин у сім'ї);

- дисфункціональність інституту освіти в сучасному українському суспільстві виявляється в порушенні виховної функції та функції соціального контролю, що може стати чинником поширення соціальних відхилень у молодіжному середовищі. Зокрема широкого розповсюдження набуває явище шкільної дезадаптації, булінгу, що виявляється в слабкій успішності, порушеннях поведінки і міжособистісних стосунків у учнів загальноосвітніх шкіл, у зростанні кількості випадків психологічного й фізичного насильства та жорстокого поводження в стінах навчально-виховних та освітніх закладів;

- функціональність неформальних груп відіграє важливу і беззаперечну роль у процесі соціалізації молодого покоління, а порушення їхніх функцій дозволля та соціального контролю, інформаційної функції створює сприятливе підґрунтя для виникнення і поширення асоціальної поведінки та різноманітних форм прояву девіацій серед молоді;

- в умовах розвитку інформаційного суспільства суттєвим і неоднозначним є вплив мас-медіа на процес соціалізації молодого покоління: так, з одного боку, робота з комп'ютером та в мережі Інтернет значно сприяє розширенню контактів та можливостей обміну соціокультурними цінностями,

розвитку процесів уявлення, інтенсифікації вивчення іноземних мов тощо, а з іншого боку, засоби масової інформації можуть призвести і до „синдрому залежності”, сприяючи звууженню інтересів, соціальній ізоляції, ослабленню емоційних реакцій, ускладненню у спілкуванні та соціальній взаємодії з батьками, вчителями, викладачами, ровесниками тощо. Швидкий розвиток комп'ютерних технологій в українському суспільстві, що характеризується суттєвим збільшенням інформаційних потоків із значними змінами їх якості, може обумовлювати деструктивний характер інформаційного впливу з боку засобів масової інформації, спотворення уявлень щодо соціальної реальності відповідно до картини світу (Литовченко, 2011: 14-16), що, в свою чергу, породжує відхилення у поведінці молодого покоління.

Особливості дисфункціональності інститутів соціалізації в умовах розвитку сучасного українського суспільства можуть обумовлюватися такими факторами, як: несприятливість сімейно-побутового середовища, трансформаційні зміни і недосконалість системи освіти та виховання, проблема моральності у засобах масової інформації і доступ до неконтрольованих матеріалів інтернет-ресурсів («треш-контент»). За своєю сутністю нова система комунікації між людьми є навіть «антисоціальною», адже справжнє спілкування і міжособистісна взаємодія замінюються, на думку Т.Поді, «інтернет-сурогатом» (Пода, 2018: 109), що в результаті впливає на процеси соціалізації молодого покоління.

Висновки

Сучасне українське суспільство характеризується певною сукупністю девіантогенних факторів, наприклад, станом аномії, різкою соціальною диференціацією населення, соціальною дезорганізацією й маргінальністю певних соціальних груп, що породжує потребу в науково-практичних дослідженнях соціалізації молоді, адже саме в такому суспільстві сьогодні відбувається становлення та розвиток майбутніх поколінь на особливу увагу заслуговує детальний і всебічний аналіз особливостей процесу неуспішної соціалізації як індикатора основних проблем, з якими стикається молодь. Найчастіше серед них зустрічаються: адикція, акцентуація, деліквентність, деструктивна поведінка, прояви протестних настроїв, екстремізму тощо. Вплив дисфункціональності інститутів соціалізації на молодь має негативний характер і може спричинити дезадаптацію молоді людини в сучасному світі. Важливо зауважити, що відмінності між соціалізацією молоді залежать також і від особливостей регіону проживання і навіть типу поселення (Bohn, 2008), особливостей історичного періоду та розвитку культури.

Основними напрямками корекції функціональності інститутів соціалізації є: формування та розвиток моральної свідомості, культурних цінностей, духовності, а також норм, соціально схвалюваної в суспільстві, поведінки

серед усіх соціально-демографічних груп суспільства; систематичне і всебічне дослідження функціональності інститутів соціалізації з метою виявлення та профілактики їхньої дисфункціональності; встановлення співробітництва й узгоджена взаємодія всіх інститутів соціалізації.

Список літератури

1. Литовченко І. В. Дисфункціональність інститутів соціалізації молоді у сучасному українському суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "соціальна філософія та філософія історії" / Литовченко Ірина Василівна – Київ, 2011. – 20 с.
2. Ефимова Т.В. Социальные институты: опыт культурологического анализа [Електронний ресурс] / Т.В.Ефимова // Культурологический журнал. – 2013. – №11. – Режим доступу до ресурсу : http://www.cr-journal.ru/rus/journals/189.html&j_id=13
3. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Норт Д. ; [пер. з англ. І. Дзюби]. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
4. Пода Т. А. Соціокультурні аспекти феномена інтернет-залежності / Т. А. Пода. // Вісник НАУ.Серія: Філософія. Культурологія. – 2018. – С. 107-115.
5. Орденів С. С. Архаїзація глобалізованого соціуму в інформаційну добу / С. С. Орденів. // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2018. – С. 54-64.
6. United Nations (1996). World Programme of Action for Youth to the year 2000 and beyond, Resolution Adopted by the General Assembly (A/50/728, 13 March 1996), New York
7. Bohn, I. (2008). The Socio-economic Scope of Youth Work in Europe. Frankfurt: INSTITUT FÜR SOZIALARBEIT UND SOZIALPÄDAGOGIK. Retrieved from: [http://www.youthpolicy.org/library/wp-](http://www.youthpolicy.org/library/wp-content/uploads/library/2008_Socioeconomic_Scope_Youth_Work_Europe.pdf)

[content/uploads/library/2008_Socioeconomic_Scope_Youth_Work_Europe.pdf](http://www.youthpolicy.org/library/wp-content/uploads/library/2008_Socioeconomic_Scope_Youth_Work_Europe.pdf).

References

1. Lytovchenko, I.V. (2011). Dysfunktsionalnist instytutiv sotsializatsii molodi u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi (avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filoz. Nauk). Kyiv [in Ukrainian].
2. Yefimova, T.V. (2013). Sotsialnye instituty: opyt kulturologicheskogo analiza [Social Institution: Experience of Cultural Studies Analyses]. *Kulturologicheskii zhurnal, Cultural Studies Journal*, (11), Retrieved from http://www.cr-journal.ru/rus/journals/189.html&j_id=13 [in Russian].
3. Nort, D. (2000). Institutsiyyi, institutsiynna zmina ta funktsionuvannya ekonomiki [Institutions, institutional change and economic performance]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
4. Poda, T.A. (2018). Sotsiokulturni aspekty fenomena internet-zalezhnosti [Socio-cultural Aspect of Phenomenon of Internet Addiction]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 2(28), 109 [in Ukrainian].
5. Ordenov, S.S. (2018). Arkhaizatsiia hlobalizovanoho sotsiumu v informatsiynu dobu [Archaization of Global Society in Information Society]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 2(28), 54-64 [in Ukrainian].
6. United Nations (1996). World Programme of Action for Youth to the year 2000 and beyond, Resolution Adopted by the General Assembly (A/50/728, 13 March 1996), New York.
7. Bohn, I. (2008). The Socio-economic Scope of Youth Work in Europe. Frankfurt: INSTITUT FÜR SOZIALARBEIT UND SOZIALPÄDAGOGIK, Retrieved from: http://www.youthpolicy.org/library/wp-content/uploads/library/2008_Socioeconomic_Scope_Youth_Work_Europe.pdf.
8. Nort, D. (2000). Institutsiyyi, institutsiynna zmina ta funktsionuvannya ekonomiki [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

И. В. Литовченко. К. А. Королюк
ОСОБЕННОСТИ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В статье рассмотрены сущность и содержание понятия дисфункциональности институтов социализации, а также осуществлен социально-философский анализ особенностей функциональности институтов социализации молодежи в условиях развития современного украинского общества. Показано, что дисфункциональность институтов социализации обусловлена активными трансформационными процессами в украинском обществе, в том числе и глобализационными, сказывающимися на переоценке ценностей, изменении мировоззренческих ориентаций и интересов и т. д. На основе осуществления социально-философского анализа установлено, что последствиями дисфункциональности социальных институтов в современном украинском обществе является нарушение процесса социализации и возникновение девиантного поведения молодежи.

Ключевые слова: функция, дисфункциональность, социальный институт, социализация, молодежь, девиантное поведение.

I. Lytovchenko, K. Koroliuk
FEATURES OF THE DYSFUNCTIONALITY OF YOUTH SOCIALIZATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE MODERN SOCIETY DEVELOPMENT: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Introduction. The paper studies the point and the concept meaning of dysfunctional social institutions and conducts the socio-philosophical analysis of the youth social institutions function peculiarities in Ukrainian modern society development. Social institutions dysfunction is conditioned by Ukrainian society transformation process, including globalization also, which are designated on soul searching, changing attitudinal views and interests. Social institution is the peculiar form of human activity based on clearly defined ideology, rules and disciplines system and ,also, developed social control of their implementation. The main purpose of the social institution is to satisfy social needs. **The aim and tasks.** The aim of the article is to explore the socio-philosophical understanding of social institutions dysfunction in the socialization processes and occurring manifestations of deviant behavior in young people in Ukrainian modern development. **Research methods.** The main methodological ways of study of social institutions dysfunction are socio-cultural and system approaches, structural and functional method and theoretical analysis. **Research results.** The historical origins of the research understanding of social institutions were found in A. Comte's and H. Spencer's studies. Socialization process peculiarities and human deviancy, which are conditioned with social factors, are considered in A. Burgess, E. Hoffmann's, E. Durkheim's, L. Coser's, A. Cohen's, R. McKay's, R. Merton's, E. Sutherland's, T. Shibutani's, C. Show's studies and etc. **Discussion.** Nowadays, youth socialization is taking place in quite complex conditions, especially the process of social and economic inequality and crisis of the main socialization institutions such as family, school, reference groups and mass media, etc. In a result, the problems appear and become more and more extended. For example: increasing level of violence, drug and alcohol addiction, gambling, unemployment among young people and also social orphanhood and homelessness. The state of Ukrainian modern society deprives the young people of certain valuable searching, behavior rules and disciplines and it can be the reason of deviation. The peculiarities of social institutions dysfunction in Ukrainian modern development can be conditioned with the factors such as negative attitude to the family and domestic surrounding, transformation changes and imperfection of education system, morality problem in mass media and etc. **Conclusions.** Ukrainian modern society is characterized by certain combination of deviated factors. For example: anomie, differentiation of the population, social disruption and marginality of certain social groups. All these things generate the demand of scientific and practical studies of youth socialization.

Keywords: function, dysfunction, social institution, socialization, the youth, deviant behavior.